

University of Groningen

Het is hier geen École des Chartes

Huisman, Gerda C.

Published in:
EPRINTS-BOOK-TITLE

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
1997

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Huisman, G. C. (1997). Het is hier geen École des Chartes: Michael Schoengen, privaatchoort in diplomatiek, paleografie en verdere hulpwetenschappen van de geschiedenis, 1904-1931. In *EPRINTS-BOOK-TITLE* Rijksuniversiteit Groningen. Universiteitsbibliotheek.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

G.C. Huisman, 'Het is hier geen *École des Chartes*. Michael Schoengen, privaatdocent in diplomatiek, paleografie en verdere hulpwetenschappen van de geschiedenis, 1904-1931', in: C.G. Santing (red.), *De geschiedenis van de Middeleeuwen aan de Groningse Universiteit 1614-1939*. Hilversum: Verloren, 1997: 85-96.

Gerda C. Huisman

'HET IS HIER GEEN ÉCOLE DES CHARTES'

Michael Schoengen, privaatdocent in diplomatiek, paleografie en verdere hulpwetenschappen van de geschiedenis, 1904-1931

Bijna twintig jaar nadat P.J. Blok in Groningen was begonnen met het geven van colleges in de diplomatiek en paleografie werd Michael Schoengen toegelaten als privaatdocent om de hulpwetenschappen van de geschiedenis te onderwijzen. Het initiatief om Schoengen, toen werkzaam aan het Rijksarchief te Leeuwarden, aan te trekken, was uitgegaan van Bloks opvolger, de hoogleraar geschiedenis C.H.Th. Bussemaker, die van mening was dat de historische opleiding naast colleges in de theoretische vakken tevens praktische oefeningen in de hulpwetenschappen van de geschiedenis diende aan te bieden. Zowel historici als filologen hadden een introductie in paleografie en diplomatiek nodig, vakken waarin hij zichzelf niet competent achtte. Met Schoengen besprak hij het doel en de inhoud van de colleges:

'Voor mij staat op den voorgrond het belang der studenten, waarbij ik wel in 't bijzonder denk aan toekomstige historici doch ook aan de studenten in litteraire vakken, voor wie vaardigheden in het lezen van handschriften van veel waarde is. Voor die alleen is een college in palaeographie, gegeven op de wijze als wij besproken hebben en waarbij dus naar aanleiding der lectuur van charters enz. tevens mededeelingen worden gedaan over chronologie, diplomatiek, sphragistiek enz., zeer gewenscht.'¹

Bussemaker had tevoren omtrent persoon en karakter van de aan te trekken privaatdocent advies ingewonnen bij de rijks- en gemeentearchivaris van Utrecht, S. Muller Fz., die vond dat Schoengen te weinig kennis van de diplomatiek had. Door studie in Duitsland zou deze lacune moeten worden aangevuld. Schoengen was daartoe wel bereid, maar Bussemaker achtte het niet noodzakelijk. Zo werd op 7 januari 1904 bij ministeriële beschikking dr M. Schoengen tot wederopzegging als privaatdocent in de faculteit der letteren en wijsbegeerte aan de Rijksuniversiteit te Groningen toegelaten om onderwijs te geven in 'diplomatiek, paleographie en verdere hulpwetenschappen van de geschiedenis'. Hij zou deze functie tot in 1931 blijven vervullen.

Michael Schoengen² werd in 1866 geboren in Widdersdorf (Pruisen), maar bracht een deel

---

¹Bussemaker aan Schoengen, 5 december 1903, archief-Schoengen, berustend in het Katholiek Documentatie Centrum te Nijmegen.

²D.P.M. Graswinckel schreef een In Memoriam in: *Nederlandsch Archievenblad*, 44 (1936-1937), 65-73; zie ook F.C.J. Ketelaar, 'Schoengen, Michael (1866-1937)', in: J. Folkerts, *Overijsselse biografieën I*, 170-173 Meppel / Amsterdam 1990. De heer Ketelaar was tevens zo vriendelijk mij inzage te geven in de kopij van zijn bijdrage 'Schöngen, Michael', die inmiddels gepubliceerd is in deel IV van het *Biografisch Woordenboek*

van zijn jeugd door in Nederland.³ Na een afgebroken priesteropleiding schreef hij zich in aan de Katholieke Universiteit van Freiburg (Zwitserland), waar hij in 1898 promoveerde op een onderwerp dat hij tijdens zijn verblijf in Nederland al had voorbereid: *Die Schule von Zwolle von ihren Anfängen bis zur Einführung der Reformation (1582). I. Von den Anfängen bis zu dem Auftreten des Humanismus*. Volgens het voorwoord had de kerkhistoricus J.G.R. Acquoy hem dit onderwerp voorgesteld. In 1898 keerde Schoengen terug naar Nederland, waar hij vervolgens carrière maakte in het archiefwezen. In 1898 is hij aangesteld als adjunct-commies-chartermeester in het Rijksarchief te Leeuwarden. Per 1 januari 1908 werd hij benoemd tot Rijksarchivaris van Overijssel in Zwolle, een functie die hij tot zijn pensionering in 1933 heeft bekleed. Mede door zijn ongemakkelijke persoonlijkheid bleven problemen niet uit. Zaken als de zogenaamde Zwolse archiefkwestie zijn echter elders besproken⁴ en behoeven hier geen herhaling. Ook het privatdocentschap in Groningen (van 1904 tot 1931) verliep niet rimpelloos. Schoengen was de eerste en ook de laatste speciaal aangestelde docent voor de hulpwetenschappen van de geschiedenis in Groningen.

In de *Series Lectionum* voor het studiejaar 1904 wordt voor het eerst aangekondigd 'Doct. Michael Schoengen, privatim docentis munere fungens, iunioribus *elementa palaeographicae* explicat; provectoribus *capita selecta disciplinarum historicarum* exponet; *exercitationes practica* moderabitur, diebus et horis auditoribus sibi que commodis.' Sinds 1905 wordt vermeld dat de colleges op maandag zullen plaatsvinden. In 1907 is het eerste onderdeel uitgebreid met *medii et novi aevi chronologiam* en dat blijft staan tot aan de laatste vermelding in 1930. In zijn op 30 januari 1904 uitgesproken openbare les, waarmee hij zijn ambt aanvaardde, wees Schoengen op het praktische nut dat de studie der paleografie heeft voor beoefenaars van diverse vakgebieden: voor historici bij de bestudering van onuitgegeven bronnenmateriaal, voor filologen bij de beoefening van tekstkritiek, voor juristen bij de bestudering van oude stukken voor bronnenstudies, als bewijsstukken of in door hen beheerde archieven, en tenslotte voor theologen die kerkhistorisch onderzoek verrichten. Het universitaire onderwijs in de paleografie moet zich ten doel stellen technische vaardigheden bij te brengen in het ontcijferen van oud schrift, het oplossen van afkortingen enz., en om het verband tussen de geschiedenis van de ontwikkeling van het schrift en die der beschaving en kunst te bestuderen. Schoengen stelde zich voor de werkwijze over te nemen van de École des Chartes te Parijs en van de Duitse 'Seminare' door zijn onderwijs meer de vorm van praktische oefeningen te geven dan van voordrachten. Uitgereikte foto's van charters en handschriften mochten te studenten behouden om in de toekomst te gebruiken als vergelijkingsmateriaal. Deze specimina zouden op de colleges uitgangspunt vormen voor inleidingen over de grondslagen van diplomatiek, chronologie, zegelkunde en aanverwante wetenschappen. Originelen zou men gaan bekijken in het Rijksarchief te Groningen en op de colleges konden stukken uit het Gabbe-ma-archief te Leeuwarden worden getoond.⁵

---

van Nederland, red. J. Charité en A.J.C.M. Gabriëls, 's-Gravenhage 1994, 449-451.

³Graswinckel, 'In Memoriam', 65.

⁴*Nederlandsch Archievenblad* 19-21 (1910/1911-1912/1913). Het oud-archief van de gemeente Zwolle, ondergebracht in het rijksarchief, was de twistappel geworden tussen de door de gemeente aangestelde beheerder en Schoengen die, geheel volgens met de gemeente gemaakte afspraken, zelf het beheer van dat archief op zich wilde nemen.

⁵M. Schoengen, 'Het belang van de studie der palaeographie en andere hulpwetenschappen der geschiedenis. Rede, gehouden ter gelegenheid van de opening zijner lessen als privaat-docent aan de Rijks Universiteit te

Schoengen voelde zich in Groningen blijkbaar van het begin af aan niet zeker van zijn positie, want toen Bussemaker in 1905 in Leiden werd benoemd, moest hij er Schoengen van overtuigen dat dit niet betekende dat ook hij zijn werk in Groningen zou moeten beëindigen:

'Uwe beschouwing over de gevolgen, welke mijn vertrek voor Uwe werkzaamheid alhier zullen hebben, schijnt mij uitermate somber, en eerlijk gezegd begrijp ik niet goed, waarom met mijn vertrek ook Uwe dagen te Groningen geteld zullen zijn. Mijn heengaan verandert immers niets aan de wenschelijkheid van colleges in de palaeographie e.a.'⁶

Privaatdocenten verrichtten hun taak onbezoldigd. Ter vergoeding van reis- en verblijfkosten en ter bekostiging van de reproducties stelde het Groninger Universiteitsfonds in 1903 jaarlijks een bedrag van f300 beschikbaar voor de privatdocent hulpwetenschappen der geschiedenis. Daar kwam nog f200, later f100 bij voor leermiddelen. Schoengen had hieraan niet genoeg:

'Groningen! O dit Groningen. Verleden jaar 1904/1905 gaf ik vier uur les per week, spoorde 's morgens naar Groningen en kwam 's avonds ½ 12 thuis, want mijne avondlessen waren van 7-9 uur. Summa summarum heb ik voor reis- en verblijfkosten eene vergoeding van 200 gulden ontvangen. Dit zou nog wel niet zoo erg zijn indien ik niet die ontzettende kosten had gehad tijdens mijn ziekte.'⁷

Financiële problemen, waarschijnlijk veroorzaakt doordat hij niet met geld kon omgaan, hebben Schoengen altijd parten gespeeld. Behalve van het Groninger Universiteitsfonds ontving hij subsidies van de Vereeniging tot het Bevorderen van de Beoefening der Wetenschap onder Katholieken in Nederland (het latere Thijmgenootschap) en van de Sint Radboud Stichting ter vergoeding van de kosten die hij maakte voor zijn privatdocentschap en voor zijn werk als inspecteur van de rooms-katholieke leesalen. Schoengen beschouwde deze toelagen echter als een aanvulling op het volgens hem te lage salaris dat hij als archivaris ontving.

Vanaf het begin van zijn docentschap heeft Schoengen zijn lessen dikwijls voor kortere of lange tijd onderbroken, soms wegens ziekte, vaker door gebrek aan belangstelling bij studenten en zelfs ter ondersteuning van zijn pogingen om door te drukken dat hij een hogere toelage zou krijgen of tot buitengewoon hoogleraar zou worden benoemd. De geringe interesse van studenten was vooral het gevolg van Schoengens gebrek aan didactische kwaliteiten. De conservator van de Universiteitsbibliotheek, C.H. van Fenema, die, evenals de bibliothecaris J.S. Theissen, de colleges regelmatig bijwoonde en met Schoengen bevriend was, wees hem daar voorzichtig op:

'Even kom ik je berichten, dat het mij eindelijk gelukt is een paar studenten te vinden, die groot belang stellen in de palaeografie, en die gaarne de colleges van

---

Groningen,' in: *Nederlandsch Archievenblad* 12 (1903-1904), 171-185.

⁶Bussemaker aan Schoengen, 28 maart 1905, archief-Schoengen.

⁷Schoengen aan Kalf, 5 november 1905, archief-Schoengen.

maandagmiddag zullen volgen. Gelieve er dus op te rekenen, dat het eerste aanvangscollege voor deze eerstbeginnenden aanstaande maandag, dus overmorgen gehouden kan worden, en dat er een viertal foto's van het gemakkelijkste latijnsche stukje aanwezig is, en dit college een beetje smakelijk gemaakt wordt, dan komen er stellig wel meer, en kunnen wij dat college langzamerhand weer opbouwen.⁸

Toen Schoengen na zijn benoeming te Zwolle in 1908 zijn colleges had gestaakt omdat hij de beloning te gering vond en bovendien, naar zijn zeggen, zijn superieuren bezwaar maakten tegen deze bijbaan, formuleerde J. Huizinga, de opvolger van Bussemaker, daarover een duidelijk standpunt:

'Wanneer gij voor Uw privaat docentschap persoonlijke onkosten moet maken, of wanneer Uw superieuren in het archivariaat het ongewenscht vinden, dat gij het op dezen voet continueert, dan moet gij het niet doen. De Universiteit mag geen liefdediensten aannemen, en er is niemand, die wenscht, dat zij dat doet. Voor alles gaat het belang van een zuivere verhouding.'⁹

Verder was Huizinga van oordeel dat Schoengen te hoge eisen stelde aan zichzelf en aan zijn studenten: 'Uw eischen, aan U zelf in de eerste plaats, en in verband daarmee ook aan onze Universiteit, zijn te hoog. Het is hier geen École des Chartes.' Huizinga wees erop dat hij met f100 (eerder zelfs het dubbele) voor leermiddelen, vergeleken met het budget van de letterenfakulteit van f400 dat over tien hoogleraren en drie lectoren moest worden verdeeld, toch helemaal niet zo slecht af was. Het uitdelen van foto's van schriftspecimina vond hij een te dure gewoonte die afgeschaft moest worden en de aanschaf van veel dure boeken was niet nodig voor het geven van 'een beknopte praktische inleiding in de palaeografie, die hen in verloop van één cursus of twee in kennis brengt met de voornaamste schrifttypen van de oudsten tijd tot de achttiende eeuw, en op dezelfde wijze een korte inleiding in chronologie en diplomatiek'. De beschikbaarheid van 'enkele hoofd- en standaardwerken' moest voldoende zijn. In de faculteitsvergadering van 10 april 1908, die op zijn verzoek was belegd,¹⁰ stelde Huizinga voor om de toelage voor Schoengen vanuit het Universiteitsfonds te verhogen tot f500 en tevens een lectoraat of een buitengewoon hoogleraarschap aan te vragen. Hiertegen voerde de vergadering het bezwaar aan dat Schoengen een slecht docent was. Huizinga ontkende dit niet, maar meende dat de colleges toch zinvol waren voor studenten die 'roeping voor archiefstudien gevoelen'. Bovendien was er in het noorden van het land niemand anders beschikbaar om de hulpwetenschappen van de geschiedenis te doceren. Besloten werd bij het Universiteitsfonds een verhoging van de toelage te vragen en met de aanvraag van een lectoraat te wachten totdat het lectoraat aardrijkskunde zou zijn geregeld. Huizinga schreef nog dezelfde dag hierover aan Schoengen.¹¹ Hoezeer Huizinga met het geval Schoengen in

⁸Ongedateerde brief van Van Fenema aan Schoengen, archief-Schoengen.

⁹Huizinga aan Schoengen, 29 januari 1908, archief-Schoengen. De brieven van Huizinga aan Schoengen die zich in het KDC bevinden, zijn niet opgenomen in J. Huizinga, *Briefwisseling I 1894-1924*, (s.l.) 1989. De brieven van 29 januari, 26 maart en 10 april 1908 zijn daarom als bijlage bij dit opstel gevoegd.

¹⁰Notulen van de Faculteit der Letteren, Rijksarchief Groningen.

¹¹Zie bijlage, nr. 3.

zijn maag zat, blijkt uit de brieven gewisseld met hun gemeenschappelijke vriend, de kunsthistoricus Jan Kalf.¹² Overigens kon Huizinga ook wel waardering opbrengen voor Schoengens inbreng:

‘Geheel met je eens ben ik het weer omtrent de nuttigheid, dat er ook eens iemand uit een katholiek-duitsche sfeer van wetenschap aan een Nederlandsche Universiteit vertegenwoordigd is. Ik zou daarin zelfs zijn beste waarde willen zien. Zoo dikwijls mij door zijn hoorders eenige lof over zijn onderwijs werd gesproken, was het: je hoort van hem allerlei litteratuur en bijzonderheden, waar je anders nooit van vernemt. Nu viel dat wel speciaal op naast Bussemaker, die zeer weinig mediaevist was, maar aan die lof wil ik toch niets ontnemen.’¹³

Pater Bonaventura Kruitwagen,¹⁴ door Schoengen op de hoogte gehouden van de ontwikkelingen, kon diens redeneringen wel volgen, maar:

‘nu en dan dacht ik ook: kijk, daar heb je nou de oude Michaël Schoengen weer, zwaartillend, alleen de donkere kant van de zaken bekijkend.’¹⁵

Het plan uit 1912 om Schoengen over te plaatsen naar Den Bosch, mede een einde te maken aan de Zwolse archiefkwestie, kwam de faculteit niet slecht uit, ook omdat zich inmiddels een andere kandidaat had aangemeld voor het privatdocentschap in de hulpwetenschappen. Deze oplossing werd echter niet gerealiseerd omdat Schoengen zich er tot het uiterste tegen verzette. Andere pogingen om hem zo ver te brengen zich terug te trekken als privatdocent, waarbij zelfs de hulp van de algemeen rijksarchivaris R. Fruin werd ingeroepen, mochten niet baten.¹⁶ Dezelfde vasthoudendheid aan eigen recht en gelijk die Schoengen had getoond in zijn afwijzing om een eervolle aftocht uit Zwolle te accepteren, legde hij aan de dag in de weigering om zijn Groningse functie op te geven, ook al voelde hij zich daar voortdurend tegengewerkt en tekort gedaan.

In het eerste decennium na zijn toelating is Schoengen actief geweest in het Historisch Genootschap, waarvoor hij op 11 november 1905 tegelijk met Huizinga was uitgenodigd lid te worden. Hij sprak daar verscheidene keren, onder meer over zijn plannen voor een *Monasticon Neerlandiae*, geïnspireerd op het Duitse project *Germania sacra*, en over de geschiedenis van het onderwijs. In de vergadering van mei 1910 stelde Schoengen voor dat het Historisch Genootschap als bijdrage aan de feestelijkheden rond het derde eeuwfeest van de universiteit in 1914 een nieuwe uitgave zou bezorgen van het inschrijvingsalbum van de universiteit. Dit voorstel werd aangenomen. Het was aanvankelijk zeer ambitieus van opzet: er zouden zoveel mogelijk levensbijzonderheden van de inge-

---

¹²Jan Kalf (1873-1954), directeur van het Rijksbureau voor de Monumentenzorg. J. Huizinga, *Briefwisseling I*, nrs. 65, 66, 67, 69, 73.

¹³Huizinga, *Briefwisseling*, p. 97.

¹⁴Franciscus Josephus Bonaventura Kruitwagen OFM (1874-1954), bibliograaf.

¹⁵Kruitwagen aan Schoengen, 16 april 1908, archief-Schoengen.

¹⁶Huizinga aan Fruin, 24 en 26 april 1912, in Huizinga, *Briefwisseling*, 118-119.

schreven studenten, zoals hun voornaamste betrekkingen, worden meegedeeld.¹⁷ Het *Album Studiosorum* dat in 1915 verscheen, beperkte zich echter tot de inschrijvingen van studenten en lijsten van promoties, van professoren, lectoren en privaat-docenten en van curatoren.¹⁸

In 1916 bedankte Schoengen voor het lidmaatschap van het Historisch Genootschap, mogelijk vanwege de koele verhouding tussen hem en I.H. Gosses, de opvolger van Huizinga die in oktober 1914 in Leiden was benoemd. Gosses, die van 1908 tot 1914 als privatdocent 'in de geschiedenis der middeleeuwen en de daarmee samenhangende hulpwetenschappen' werkzaam was geweest aan de universiteit van Amsterdam,¹⁹ aarzelde niet om aan het Universiteitsfonds voor te stellen de toelage voor Schoengen te verlagen als die weer eens een groot deel van het jaar niet was komen opdagen. De vrijheid in de onderwerpen van de colleges die Schoengen onder Bussemaker en Huizinga had genoten, werd door Gosses beperkt. Lessen in de paleografie konden door pre-kandidaatsstudenten worden gevolgd, maar de chronologie moest tot de doctoraalfase worden uitgesteld. Tentamens in de door Schoengen gedoceerde hulpwetenschappen werden door Gosses afgenomen.²⁰ Dat er binnen de faculteit wel degelijk belangstelling bestond voor de paleografie en dat de leemten die Schoengen in het programma liet vallen door anderen werden opgevuld, blijkt uit een brief van Gosses uit 1921:

'Prof. Kluyver²¹ geeft college voor 13 leerlingen die onder zijn leiding met animo den atlas van Hulshof lezen. Voorts heeft hij een aantal reproducties laten maken om aan de behoefte aan langere stukken en aan stukken zonder transcriptie te voldoen. Evenwel, hij is bereid om zich voor U als meer deskundig terug te trekken.'²²

Uiteindelijk verzocht Schoengen op 12 juni 1931 aan de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen om intrekking van zijn toelating tot privatdocent. Met ingang van 1 januari 1933 werd hij als rijksarchivaris gepensioneerd. Nadat hij, op studiereis in Duitsland, door een beroerte was getroffen, overleed hij op 11 februari 1937 in een ziekenhuis in het Westfaalse Hamm.

De publikaties van Schoengen hebben als centrale thema's de geschiedenis van het onderwijs en van het kloosterwezen. Aan de geschiedenis van Zwolle was zijn proefschrift gewijd en zijn uitgave van de kroniek van het Zwolse fraterhuis door Jacobus de Voecht.²³

---

¹⁷Notulenboek van het Historisch Genootschap, oktober 1896-oktober 1906, Rijksarchief Groningen.

¹⁸*Album Studiosorum Academiae Groninganae*, uitgegeven door het Historisch Genootschap te Groningen, Groningen 1915.

¹⁹Zie de bijdrage van C.A.A. Linssen in deze bundel.

²⁰Gosses aan Schoengen, 27 oktober 1911, archief-Schoengen.

²¹De hoogleraar Nederlandse taal- en letterkunde.

²²Gosses aan Schoengen, 3 december 1921, archief-Schoengen.

²³*Jacobi Traiecti alias de Voecht. Narratio de inchoatione domus clericorum in Zwollis*, Werken uitgegeven door het Historisch Genootschap, 3e serie, nr. 13, Amsterdam 1908.

Van een voorgenomen geschiedenis van het onderwijs, waarvoor Bussemaker hem bij de Amsterdamse uitgeverij Meulenhoff had aanbevolen,²⁴ verschenen twaalf afleveringen.²⁵ Het *Monasticon Batavum* is na zijn dood door P.C. Boeren uitgegeven.²⁶ Ook problemen rond de conservering van archiefstukken hadden Schoengens belangstelling, zoals blijkt uit verscheidene artikelen.²⁷ Over paleografie heeft hij na zijn openbare les niet meer gepubliceerd. In het najaar van 1903 had het bestuur der Vereeniging van archivariissen in Nederland Schoengen verzocht om de bewerking op zich te nemen van een Palaeografisch Handboek, voor zover dat op het archiefwezen betrekking had.²⁸ In zijn openbare les van 1904 verwees Schoengen al naar dit handboek en ook Kruitwagen wist ervan, maar tot een uitgave is het niet gekomen.

Schoengen voelde zich als katholiek achtergesteld en tekort gedaan, wat onder meer blijkt uit brieven gericht aan Jan Kalf. In een daarvan, in een passage over de benoeming van O.A. Oppermann²⁹ als hoogleraar geschiedenis te Utrecht in 1905, schreef hij dat een belangrijk argument voor de keuze voor deze historicus die 'in duitsche kringen, vooral de toonaangevende geschiedvorschende kringen vrij wel onbekend was', was: 'Dr. O. is niet-katholiek'. Hij vervolgde, wat kronkelig redenerend:

'Voor een kath. historicus is geen plaats aan onze universiteiten zoolang de heeren, die thans op het kussen zitten het bewind in handen houden - en de lakens uitdeelen. En dan, wie moet het worden? Een leek? maar daar is niemand, die daarvoor in aanmerking kan komen en onder de geestelijken ken ik niemand, die feitelijk historicus is. Wij kath. zijn te zeer dilettant gebleven, in ouden sleur doorgegaan, in plaats van eminente knappe jonge lui in het buitenland eene historische opvoeding te laten geven om van zessen klaar te zijn, wanneer het oogenblik van werken daar was. De kortzichtigheid van onze voormannen moet de partij duur betalen.'³⁰

In een conceptbrief uit 1919 aan de Sint Radboud Stichting over zijn subsidie verwoordde Schoengen zijn gevoel van persoonlijke miskennis:

---

²⁴Bussemaker aan Schoengen, 24 november 1909, archief-Schoengen.

²⁵*Geschiedenis van het onderwijs in Nederland*, Amsterdam 1911-1925.

²⁶Michael Schoengen, *Monasticon Batavum*, 3 vols. (Verhandelingen der Nederlandsche Akademie van Wetenschappen, afd. Letterkunde; Nieuwe Reeks, deel 45), Amsterdam 1941-1942.

²⁷Bijvoorbeeld: 'Over het zapon', in: *Nederlandsch Archiefblad* 11 (1902/1903), 32-45; 'Verslag van Dr. Sello's lezing over zapon op den dritten Deutschen Archivtag te Dusseldorp', in: *Nederlandsch Archiefblad* 11 (1902/1903), 143-156; 'Over ontsmetten en herstellen van handschriften', in: *Nederlandsch Archiefblad* 19 (1910/1911), 219-222; 'Über Erhaltung und Ausbesserung der Archivalien', in: *Congrès de Bruxelles 1910. Actes*, red. J. Cuvelier & L. Stainier, Brussel 1912: 555-564.

²⁸Michael Schoengen, *Schrijven aan den Minister van binnenlandsche zaken inzake het gemeente-archiefdepôt van Zwolle en den ambtenaar J. Wijnbeek*, Zwolle 1909.

²⁹Otto Alexander Oppermann (1873-1946).

³⁰Schoengen aan Kalf, 14 oktober 1905, archief-Schoengen.

'Zestien jaren lang heb ik onder zeer moeilijke omstandigheden te Groningen volgehouden, nooit heb ik mijne katholieke overtuiging verlochend(!) maar juist omdat ik als principieel katholiek ben opgetreden is mij de verdere academische loopbaan aan eene Rijksuniversiteit onmogelijk gemaakt. Ik ben gaarne bereid de schriftelijke bewijzen hiervoor te leveren.'³¹

Behalve van de zijde van protestanten in het algemeen voelde Schoengen vijandige gezindheid van archivariissen in het bijzonder, en dan vooral van S. Muller Fz., die eerder al kritiek op hem had gehad toen het Groningse privatdocentschap werd aangevraagd. Zo meende Schoengen dat door enkele artikelen van Muller in *De Nederlandsche Spectator* van 1905 zijn kansen om ooit archivaris te worden zeer verminderd waren.³² In twee bijdragen had Muller, in antwoord op kritiek van H. Brugmans, het advies van de rijksarchivariissen over de meest geschikte opleiding voor archivariissen toegelicht.³³ Men was van mening dat een juridische opleiding de voorkeur verdiende boven een filologische (geschiedenis was nog niet een aparte studierichting), maar dat een gepromoveerde historicus gelijk stond aan een gepromoveerde jurist. Schoengen concludeerde hieruit, onjuist en ten onrechte, dat er voor hem, als historicus, geen kans meer was om ooit tot archivaris te worden benoemd.

Gelukkig waren er ook personen die hem beter gezind waren:

'Ik herinner mij nog met heel veel genoegen de uren, die ik bij Acquoy en Fruin mocht doorbrengen. De eerste zei mij gulweg: "Mijn leven lang heb ik mij oprecht moeite gegeven om het kerkelijk leven in de middeleeuwen te begrijpen, maar tot mijn spijt moet ik bekennen, dat ik er niet in geslaagd ben." En Fruin!! Die mij steeds aanspoorde van mijn: katholiek, standpunt uit te schrijven.' Dit was 'zoo hoognoodig' voor de Nederlandse geschiedenis, omdat die tot nog toe "eenzijdig" behandeld was. Ik vind deze beide groote mannen veel eerlijker dan Muller met zijn Protestantsche gaarde.'³⁴

In zijn privéleven vond Schoengen geen tegenwicht voor zijn zwaartillendheid. Na een verbroken verloving in 1902 is hij ongehuwd gebleven. Koppelingspogingen werden onder meer door Bonaventura Kruitwagen ondernomen, die meende dat zijn vriend 'Michiel met je zwarte ziel'³⁵ aan zijn eigen neerslachtigheid zou bezwijken als hij niet gezelschap zocht in een kloostergemeenschap of in het huwelijk.³⁶ Blijkbaar was Schoengen niet opgewassen tegen een solitair leven en kon hij zich niet verzetten tegen zijn minderwaardigheidsgevoelens en negatieve zelfbeeld. Slechts enkelen, zoals Theissen, Kruitwagen en Huizinga,³⁷ keken daar doorheen en hebben hem de hand boven het

---

³¹Archief-Schoengen.

³²Schoengen aan Kalf, 14 oktober 1905, archief-Schoengen.

³³'Nog eens de opleiding der archivariissen', *De Nederlandsche Spectator* 1905, nr. 30, 235-236 en nr. 31, 244-246.

³⁴Schoengen aan Kalf, 18 jan. 1906, archief-Schoengen.

³⁵Kruitwagen aan Schoengen, 5 december 1930 (gelukwens bij verjaardag), archief-Schoengen.

³⁶Kruitwagen aan Schoengen, 17 september 1906, archief-Schoengen.

³⁷Huizinga aan Kalf, 2 april 1908, *Briefwisseling*, 96-97: 'Geloof mij, dat ik evenzeer als jij S. als een zenuwlijder

hoofd gehouden. Ook studenten en promovendi hebben hun waardeering uitgesproken voor Schoengens onderwijs en hulpvaardigheid. In het voorwoord bij zijn proefschrift *Sibrandus Leo's Abtenlevens der Friesche kloosters Maringaard en Lidlum* (1929) bedankt Dirk Aijelt Wumkes Schoengen 'die zich had voorgesteld zelf deze tekstuitgave te bezorgen, maar terstond bereid was deze taak aan mij over te dragen en mij diende met zijn materiaal'. Maarten van Rhijn dankt in zijn dissertatie *Wessel Gansfort* (1917) Schoengen 'van wiens onderwijs in de Palaeographie ik veel heb geleerd en op wiens welwillendheid ik nooit te vergeefs een beroep heb gedaan.' Later droeg hij *Studies rond Wessel Gansfort en zijn tijd* (1933) aan Schoengen op, 'omdat ik U altijd dankbaar zal blijven voor wat ik van U geleerd heb'.³⁸ Ook Koert Huizenga in *Groningen en de Ommelanden onder de heerschappij van Karel van Gelder (1514-1536)* (1925) en Ena Hebelina Roelfsema, die in 1928 promoveerde op *De klooster- en proosdijgoederen in de provincie Groningen*, dachten met genoegen terug aan de colleges van Schoengen.

---

beschouw, en hem in den grond wel graag lijden mag, anders had ik al lang gezegd: gelieve in Uw eigen sop gaar te koken.'

³⁸Van Rhijn aan Schoengen, 12 mei 1933, archief-Schoengen.

BIJLAGE

Drie brieven van Johan Huizinga aan Michael Schoengen, archief-Schoengen, in het Katholiek Documentatie Centrum, Nijmegen

[1]

29 januari 1908

Amice,

Op Uw brief van 25 dezer wil ik U uitvoerig antwoorden; de zaak is toch wel waard, dat ik van mijn kant ook U mijn opvatting eens uiteenzet. Wanneer ik daarbij vrijmoedig meeningen uitspreek, die met de Uwe in strijd zijn, en wanneer ik zelfs eenige kritiek oefen op Uwe opvattingen, dan hoop ik evenals gij aan het slot van Uw brief, dat onze goede verstandhouding daaronder niet zal lijden. Het is mij enkel om het belang der zaak te doen.

Dit stel ik voorop: Wanneer gij voor Uw privaat docentschap persoonlijke onkosten moet maken, of wanneer Uw superieuren in het archivariaat het ongewenscht vinden, dat gij het op dezen voet continueert, ~~dan moet gij het niet doen~~. De Universiteit mag geen liefdediensten aannemen, en er is niemand, die wenscht, dat zij dat doet. Voor alles gaat het belang van een zuivere verhouding.

Nu wat betreft Uw bezwaren tegen de wijze, waarop in de behoeften van Uw onderwijs wordt voorzien. Wanneer ge Uw positie te Groningen vergelijkt met de inrichting van het palaeografisch (etc.) onderwijs aan buitenlandsche Universiteiten, ja, dan hebt ge alle reden tot klagen. Maar ge moet rekening houden met de bestaande toestanden, die niet op eens veranderd kunnen worden. Bedenk toch eens, dat de geheele litterarische faculteit (10 professoren en 3 lectoren) slechts over een jaarlijksch crediet van f.400 voor boeken etc. beschikt. Daar steekt ge met Uw subsidie van f.100 (eerst immers zelfs f.200) voor leermiddelen toch voordeelig bij af. Bedenk ook, dat ik reeds voor anderhalf jaar begonnen ben met pogingen om hier een behoorlijk ingericht historisch 'seminar' te krijgen, maar daaromtrent nog niets anders heb dan zeer vage beloften voor de toekomst: geen boek en geen vertrek. Als ik wilde, zou ik ook kunnen klagen. Men moet zich nu eenmaal dikwijls behelpen.

Wanneer nu genoemde subsidie voor leermiddelen gedurende de 4 jaren (4 immers?) dat gij het hebt genoten, niet in staat is geweest, de noodige middelen voor Uw onderwijs te bekostigen, dan ligt dat m.i. aan de volgende omstandigheden. Hier herhaal ik: houd mij ten goede, wat ik U ronduit zeg. 1. Uw methode van fotografische reproductie, aan elk der hoorders gratis uitgedeeld, is voor onze treurige geldmiddelen veel te kostbaar. Deze in aanmerking genomen, zou men zich moeten behelpen met een goedkoopere procédé, b.v. het doen vervaardigen van een groote oplaag lichtdrukken van een bepaald getal verschillende charters, dat dan voortaan als grondslag van het onderwijs kon blijven dienen. 2. Uw eischen, aan U zelf in de eerste plaats, en in verband daarmee ook aan onze Universiteit, zijn te hoog. Het is hier geen École des Chartes. Uw hoorders zijn voor het grootste gedeelte niet eens historici, maar philologen. Wat zij noodig hebben, is een beknopte praktische inleiding in de palaeografie, die hen in verloop van één cursus of twee in kennis brengt met de voornaamste schrifttypen van de oudsten tijd tot de achttiende eeuw, en op dezelfde wijze een korte inleiding in chronologie en diplomatiek. Nu komt het mij voor, dat voor dat doel het aanschaffen van zeer speciale werken niet strikt noodig is. Wanneer er enkele hoofd- en standaardwerken aanwezig zijn, kan men zich redden, en meer mogen wij op dit oogenblik niet eischen. Ik begrijp volkomen, dat ge wel meer zoudt willen, maar de heerschende toestand schrijft ons nu eenmaal zekere

maat voor. Het Universiteitsfonds kan voor dit zeer speciale doel niet dieper in de beurs tasten dan het doet. De regeering kent te Groningen geen onderwijs in palaeografie e.a., en stelt er geen geld voor beschikbaar. Wanneer gij verneemt, dat de regeering daar gaarne verandering in zou brengen (zooals ge mij schrijft) het zou mij bijzonder aangenaam zijn, maar mij is daarvan niets bekend.

Nu ten slotte nog dit. Voór ik aan het fonds de aanvraag doe tot verhoogen van het subsidie, dien ik eigenlijk te weten, of ge Uw onderwijs zult kunnen voortzetten of niet. Want de aanvraag enkel te doen voor de rest van dezen cursus heeft geen zin. Maar ik herhaal U: tegenover een uitdrukkelijke tegenzin van Uw superieuren moet ge Uw werkzaamheid niet continueeren; het is ~~in dat geval~~ in alle opzichten wenschelijker, dat ge intrekking van Uw toelating als privaat docent verzoekt. Van harte hoop ik echter, dat zij het U zoo moeilijk niet zullen maken.

Hiernevens Uw tijdschriften en brochure in dank terug. Met vriendelijke groet, Uw dw.

J. Huizinga

[2]

26 maart 1908

Amice,

Hoe komt het toch dat ik niets van u hoor? Mijn verzoek om definitief bericht, of ge hier Uw lessen zoudt voortzetten of niet, is nog altijd zonder antwoord. Toen een der bestuurders van het Universiteitsfonds mij eenigen tijd geleden vroeg, hoe het met de zaak stond, moest ik hem antwoorden, dat ik het niet wist.

Houdt Uw nieuwe betrekking U zozeer in beslag, of maken de gebrekkige middelen, die U hier voor Uw onderwijs ten dienste staan (waarvan ik trachtte U de onvermijdelijkheid te betoogen), U tenslotte afkeerig van een verdere werkzaamheid? Dat zou mij zeer spijten, want zooals ik U steeds deed blijken, stel ik Uw werkzaamheid hier zeer op prijs.

[3]

10 april 1908

Amice,

Hedenmiddag had een faculteitsvergadering plaats, op mijn verzoek belegd, over het onderwijs in de hulpwetenschappen der geschiedenis. Het resultaat daarvan kan ik U als volgt mededeelen. Een aanvraag om rijkssubsidie naast dat van het Universiteitsfonds werd door de faculteit om principieele redenen, dat fonds betreffende, niet wenschelijk geacht. Daarentegen is de faculteit in principe geneigd, voor de hulpwetenschappen der geschiedenis een buitengewoon hoogleeraarschap of lectoraat aan te vragen. (Zooals gij weet, kan de faculteit niet anders doen dan aan Curatoren haar wensch daartoe kenbaar maken). Deze aanvraag wenscht zij echter niet terstond te doen, om de volgende reden. Een verzoek om instelling van een lectoraat in geografie, reeds een zeer oude wensch der faculteit, is op dit oogenblik in de maak. De faculteit vreest, door het tegelijk aanvragen van twee nieuwe leerstoelen de kans te loopen, in het geheel niets te krijgen. Zij wil daarom in ieder geval de beslissing omtrent de geografische leerstoel afwachten, maar daarna de instelling van een leerstoel voor de hulpwetenschappen der geschiedenis zeer ernstig overwegen. Zooals gij ziet, is dit nog niet veel zekers, en toch is het reeds een gunstiger resultaat, dan ik had durven verwachten.

Hieraan moet ik echter nog het een en ander toevoegen. Toen ik U indertijd eenige raadgevingen gaf omtrent de inrichting van Uw onderwijs, hebt ge daarin geheel ten onrechte een aanslag op Uw 'Lehrfreiheit' gezien. Mijn opmerkingen waren bedoeld in Uw eigen belang en gegrond op den indruk, mij van verschillende kanten geworden, dat Uw onderwijs tot nu toe niet die praktische vruchten heeft afgeworpen, die daarvan in billijkheid konden worden verwacht. Dien indruk vond ik ook bij sommige andere leden der faculteit aanwezig, en de slotsom harer besprekingen is dan ook geweest, dat zij omtrent de praktische resultaten van Uw onderwijs wel gaarne in de toekomst meer zekerheid zou bezitten. Wanneer ge de doelmatigheid van mijn voorstellen in dezen niet erkent, spreek er dan nog eens met enkele van Uw vrienden over, b.v. met Theissen. Of nog liever: laat ons daarover eens mondeling van gedachten wisselen. Wij spreken dan ook over de m.i. noodzakelijke bezuiniging in het gebruik der reproducties, waar ook de faculteit zich over uitliet.

Nu is dit den vraag. Indien ge eenige waarde hecht aan het voornemen der faculteit, dat ik U hier meedeelde, dan zoudt ge den komenden cursus, (en natuurlijk ook na Paschen van dézen cursus) uw lessen op den ouden voet moeten hervatten. Waarschijnlijk kan ik dan van het Universiteitsfonds wel de verhooging van Uw subsidie tot f.500 gedaan krijgen, tot tijd en wijle Uw positie anders geregeld werd. Maar nu moet ik U nog dit zeggen, dat ge dan het Universiteitsfonds wel eens vriendelijk moogt aankijken. Want eerlijk gezegd, door het Fonds op geen enkele wijze in kennis te stellen van Uw driemaandsche verhindering om de lessen te geven, waartoe ge U door de aanvraag om het privaatschap en het aanvragen van het subsidie hadt verplicht, hebt ge de bestuurders wel wat nonchalant behandeld. Ik zou hun nu nog een kort briefje schrijven, als ik U was, om Uw verhindering duidelijk te maken.

Dit vooral moet ge goed begrijpen. Ge blijft volkomen vrij, om Uw onderwijs zoo te geven als ge wilt. Niemand wil U beperkende voorschriften geven. Maar de faculteit blijft dan ook volkomen vrij, en ik zeg met nadruk: ook volkomen bevoegd, al zijn het geen geschoolde diplomaten, om de waarde van Uw onderwijs te beoordeelen, en van de haar al of niet gebleken doelmatigheid daarvan te laten afhangen, wat zij voor dat onderwijs wil doen.

Ziezoo! Nu kunt ge tenminste niet klagen, dat ik U niet openhartig mijn gedachten zeg! Zoodat ik denk: indien dat het criterium van een vriendschappelijke verhouding is, ronduit te kunnen spreken, wij nu wel beter vrienden moeten zijn dan ooit te voren. Van mijn kant steeds gaarne,

de Uwe,

J. Huizinga

P.S. Het spreekt vanzelf, dat de inhoud van dit schrijven strikt vertrouwelijk is.

bijschrift foto:

Dr Michael Schoengen
© Rijksarchief in Overijssel